

tesebb reálpolitikai elemzés helyett viszont – főként a *Müncheneri vázlat* vége felé – a valóságos helyzet és a korabeli „eszmék” ellentétének mesteri elemzését nyújtja. Egy birodalom csak akkor maradhat fenn – szögezi le –, ha az állam szilárd (jól elrendezett, alkotmánya van, külpolitikailag biztosított stb.), és a lakosságában *uralkodó eszmék* nem mondanak ellen az állam fennmaradásának (169.). A jó berendezkedés titka pedig – fejtegeti a továbbiakban Eötvös –, hogy *alkalmazkodni kell* az uralkodó eszmékhez, akár egyetértünk velük, akár nem. (Eötvös szerint például a nemzetiségi eszme rövidesen el fog halni – a birodalmat most népeinek igényei, vagyis a nemzeti eszme jegyében kell mégis újjá szervezni.) A tudattartalmak reális, történelemformáló erejének felismerése Eötvös ekkori elemzéseinek nagy érdeme. Felvilágosítás helyett alkalmazkodás; avagy más szóval: az irracionálissal is számolnia kell a modern politikának – tágítja ki horizontját Eötvös. Saját racionalizmusában nem kételkedik, a Habsburg-birodalom fennmaradása számára axióma. A közelmúlt elemzésével pedig arról győzi meg önmagát, hogy a magyarok reformkori küzdelme jogosult, hiszen

csakugyan a *perszonális unió* volt a birodalomhoz fűződő viszony alapja, az eredmény nélküli félszázados küzdelemért nem az egyik vagy másik fél, hanem a helyzet felelős. A magyarok 1848-ban nem eredendően birodalombomlasztók, a szabadságharc nem egyéni hibák, hanem közös mulasztások következménye, jogvédő harc, amelyből – a küzdelem kimenetelétől függetlenül – az alkotmányossá váló birodalomnak kell kiemelkednie.

Eötvös 1848–1849 fordulóján biztos politikai és eszmei alapot keres, kétségbeesetten hinni akar egy birodalomban, annak alkotmányosságában, vezetésében. Ahogy telnek a hetek és hónapok, Eötvös látja, hogy a magyar állam erősebb, a birodalom gyengébb, mint valaha is hitte. Újra elbizonytalanodik, s most már a politikai elemzés elől az eszmei alapok felé hátrál: ha ekkora erő van a nemzeti elv mögött, hogyan egyeztethető az össze a birodalom fennmaradásával? A kérdés általánosságban történő megválaszolása (amelynek realizálási kísérlete éppen az általánosság szintje miatt nagyon is kérdéses lenne) emeli majd korának legnagyobb állambölcselői közé.

Gergely András

VARGHA BALÁZS: ARANY JÁNOS JÁTEKAI

Budapest, Enciklopédia Kiadó, 1994. 131 l.

Ez a kis könyv kiválóan alkalmas arra, hogy a fejtörőkkel, nyelvi játékokkal szívesen foglalkozó olvasókban fölkeltse az érdeklődést Arany költészete és általában a költészet technikai kérdései iránt. Tapasztaltam, hogy még az egyetemen is „jól jön” egy-egy hallgatónak valamely kuriózum felidézése Vargha Balázs régebbi, ilyen jellegű sikeres könyveiből. Segítettek rögzíteni olyan retorikai, stilisztikai tudásanyagot, melynek közlésére „komoly” tanügyi körülmények között ritkán, vagy csak

futólag és túl kevés példával illusztrálva kerül sor. Ebből a gyűjteményből éppen csak a teljesebb filológiai apparátus hiányzik ahhoz, hogy formálisan is irodalomtudományi műként hasson. (Az Arany-idézetek lelőhelye megtalálható a *Jegyzetekben*.) A különbség sok tekintetben valóban csak formális, hiszen nem hagy említés és magyarázat nélkül semmilyen verstani, lexikai, stilisztikai, retorikai és egyéb tudnivalót, a tárgyhoz tartozó életrajzi, költészet- és művelődéstörténeti vonatkozást. Ér-

dekések a népköltészetből, kevésbé számon tartott írott forrásokból, nemegyszer a szerző önálló kutatásaiból, vagy éppen saját élményeiből, emlékeiből merített néprajzi, irodalom- és művelődéstörténeti kiegészítései, összehasonlításai. Problémaérzékenyen támaszkodik a szakirodalom legfrissebb közleményeire, de sem ez, sem a korra utaló adatok, dátumok, a költő- és levelezőtársak, korabeli események beszüremtetése nem nehezíti meg az olvasást, inkább az érdekességet növeli. Szó esik az értelmezés olyan gondjairól is, mint amilyenek a *Tölgyek alatt* vízimalmos, a *Bolond Istók* szalmaszál-messzelátós sorával kapcsolatosak.

Különösen megkapó helyenként a személyes hang: például a lyukas kulcsról s egyéb „talált” hangszerekről mondtak és a népi hangszerek elkészítésére vonatkozó tanácsok a *Macskazene és bohócfolvonulás* című fejezetben.

Talán ennek a műnek is szerepe lehet abban, hogy újólag ráterelődjék a figyelem a legkomolyabb magyar költő komolytalanságainak poétikai súlyára. A minap Csűrös Miklós tette szóvá, hogy a költő humora kissé elsikkad az összegezésekben („*Lesz idő, hogy visszatérhet.*” Bp., 1994. 107.). Pedig ez a viktoriánus színekben játszatott nagy magyar játékos értette a módját, hogyan „intsen be” subtextualiter a prúd érai értelmezésnek. Például a dalban elbeszélte tragédia tetőpontján egy rímhívó *kakemphatonnal*, mely mintegy legalizálja hallgatóim szoros olvasatát, miszerint az ifjú „hős” verbálneurotikus szuicidiuma az „ösi [sic!] vér” folytán támadt *misprision* folytán nevető örületbe kerget értetlen férjtől holtakor elpártolt bibliai nő nevét viselő titkos arát. De gondolhatunk fekete humorá-

ra, ahogyan állandó eposzi jelzőként emlegeti a *Toldi szerelme* lesbibikus viselkedésre is hajlamos bánlányának illetőségi helyét, míg nem a dráma végi nagy felvonulás és párosítás helyén és helyett itt egyelőre az elvonulás és pártalanítás anagrammával „bensővé tett” büntetése sújtja (átmenetileg) a király után ácsingózó, bűnbánati feketébe bújtatott bosznai Örszét: „*Ősz érsek utána, mint képe királynak [!]*” (XII/89.).

A gyűjtemény Arany szinte féktelen játékos kedvét sejteti. Például két Tompához írt levél részleteivel – amikor a felesége nevében ír Tompa feleségének, vagy amikor leoninusokban pergeti le a Tompa által leírt falusi verekedés eseményeit, egészen a rímpárba illesztett illetlenségig (67–69., ill. 42.).

A betűjátékok, fejtörők közlése igazoló háttérül szolgál azoknak az újabb vizsgálatoknak, amelyek nem restellik Arany szövegét *betű* szerint görcső alá tenni. Így már sejthető, hogy nem a véletlen betűjátéka a *Toldi* és a *Miklós* név belefoglalása a sisaktoll-küldés szimbolikus aktusába: „*e tollat sisakomról vidd el*” (VI/52.).

Vargha Balázs irodalomtudósi munkásságában bensőséges tér jut Arany-nak. Amikor *par excellence* filológiai kérdésekről ejtett szót – többek között a levelezés kritikai kiadása vagy Arany szó- és mondatrendi felfedezései kapcsán –, akkor is az avatottság és beavatottság olyan hangnemét tudta megszólaltatni, amely az Aranyról szó-lás legtisztább, legegyszerűbb, a tárgyhoz legméltóbb módja. S persze az itteni újrafelfedezése is: a bensőséges megvilágításban kirajzolódó, eddig csak egészükben elkapott részletek a teljes Arany-kép nélkülözhetetlen vonásai.

Szili József